

PROCES

TIJDSCHRIFT VOOR BERECHTING EN RECLASSERING

'Cultuur in de strafrechtspraktijk'
redactie: Mieke Komen en
Martin Moerings

35

Marie-Claire Foblets

Recht als cultuur, cultuur als recht. Denkpistes
voor de multiculturele samenleving

40

Job Knap

Multiculturele drama's

42

Marlies Galenkamp en Jeroen ten Voorde

Culturele achtergronden in de strafrechtspleging.
Op zoek naar de juiste onderzoeksvragen

46

Mieke Komen en Mirjam Siesling

Begrip voor de dader: cultuur als verzachtende
omstandigheid

49

Edien Bartels, Anke van der Kwaak
en Han Bartels

Meisjesbesnijdenis in justitieel perspectief

54

Bart Stapert

Over uitlokking en uitlevering

56

Jogchum Vrielink

Intussen bij de burens. Recente ontwikkelingen in het
onderzoek naar allochtone criminaliteit in België

59

Fleur van Eeden en Mieke Komen

Cultureel Verweer in Strafzaken, verslag van de
studiedag georganiseerd door PROCES

64

PS van een redacteur

Noten

1. Zie bijvoorbeeld T. Schalken, De minachting voor ons eigen rechtssysteem, *Advocatenblad*, 22 februari 2002; B. Stapert, Uitlevering alleen met betere garanties, *NRC Handelsblad*, 22 januari 2002.
2. Andere mogelijke problemen betreffen o.a. de terugkeergarantie om in Nederland de opgelegde straf uit te dienen, de *exequator*-procedure om de strafmaat aan te passen, het aanzienlijke verschil in strafmaat tussen de beide landen en de beruchte gevangenisomstandigheden in de V.S.
3. *Het wemelt van drugsagenten uit de V.S.* *Volkskrant*, 15 februari 2002.
4. EHRM, 9 juni 1998, *Teixeira de Castro v. Portugal* (Appl. No. 44/1997/828/1034)
5. EHRM, 9 juni 1998, *Teixeira de Castro v. Portugal* (Appl. No. 44/1997/828/1034)
6. E. Myjer, *Provocatie via de band*, *NJCM-Bulletin* 1998, 896.
7. 503 U.S. 540 (1992)
8. Zie over het verschil tussen subjectieve en objectieve benadering: J.A.W. Lensing, *Amerikaans strafrecht*, Arnhem, 1996; P. Bal, *Grensverleggende infiltratie naar Amerikaans model*, DD 25 (1995), p. 312-331.
9. 126i Sv.
10. 126q Sv.
11. HR 4 december 1979, NJ 1980, 356 m.nt. ThWvV
12. HR, NJ 2001, 218 m. nt. YB
13. Zie bijvoorbeeld de volgende uitspraken van de door Nederland wegens vermeende XTC-smokkel uitgeleverde Zwolse dj Raymond K. "*Ik doe niet in drugs*", *NRC Handelsblad*, 12 januari 2002 en *Zwolse dj wil deal met justitie New York*, *Trouw*, 22 maart 2002.

Jogchum Vrielink*

Intussen bij de burelen. Recente ontwikkelingen in het onderzoek naar allochtone criminaliteit in België

In Nederland is onderzoek naar de achtergronden van de criminaliteit van etnische minderheden niets nieuws meer. Al ongeveer sinds het midden van de jaren tachtig wordt naar deze problematiek uitgebreid onderzoek verricht (Bovenkerk – te verschijnen). Recentelijk valt waar te nemen dat hierbij met name de meer culturalistische benaderingen in de lift zitten. Dit is onder meer op te maken uit een groeiend aantal etnografische werken die zich – naast de klassiek criminologische theorieën – ter verklaring van de disproporcionele criminaliteit van bepaalde etnische minderheden – mede laten leiden door de etno-culturele specificiteit van zowel misdadelpatronen als bepaalde delicten ('culturele delicten'). Bovenkerk, Bovenkerk & Yesilgöz, Buiks, Van Eck,

Van Gemert, Kaufman & Verbraeck, Sansone, Van San, Werdmölder en Yesilgöz hebben een sterke indruk nagelaten met betrekking tot het belang van de factor cultuur in relatie tot misdaad. Niet zelden wordt in de literatuur gewezen op de voortrekkersrol die Nederland hierbij speelt. Er bestaat een tamelijk scherp contrast met andere westeuropese landen, niet alleen qua omvang, maar vooral ook qua aard van de studies. Studies naar de criminaliteit van allochtonen blijken in de rest van Europa maatschappelijk veelal niet acceptabel. Een culturele uitleg van criminaliteit wordt in het bijzonder geschuwd.

Persoonlijk ben ik vooral bekend met het Belgische onderzoek terzake. Of beter gezegd: het gebrek daaraan. De aandacht voor de problematiek van de criminaliteit van allochtonen is bezuiden de Nederlandse grens eerder bescheiden te noemen. Sterker nog, op grond van enkele incidenten leek het lange tijd alsof we eerder moesten spreken van een rabiate tegenstand met betrekking tot dergelijke onderzoeksinitiatieven. Als zodanig gold België – zeker in Nederland – vaak als het prototype van een samenleving waar de problematiek niet

bespreekbaar was (zie Bovenkerk, te verschijnen; Van Gemert, 1999).

Het lijkt er echter op dat de situatie geherevalueerd moet worden. Recentelijk hebben zich namelijk een aantal ontwikkelingen en verschuivingen voorgedaan die duidelijk lijken te wijzen op een kentering. Deze korte bijdrage geeft deze ontwikkelingen weer met het doel ze inzichtelijk te maken voor Nederlandse lezers. Hiertoe zal de levensgeschiedenis van het 'taboe' dat heerst(e) met betrekking tot onderzoek naar allochtone criminaliteit in België worden geschetst alsmede recente ontwikkelingen die deze situatie in vraag stellen. Het artikel wordt afgesloten met een korte conclusie met betrekking tot de thematiek.

Pre-taboe periode

België is de discussie met betrekking tot de noodzaak van het voeren van een (omvattend en als coherent geheel opgezet) migrantenbeleid laat op gang gekomen. Evenals veel andere westerse landen ging het Koninkrijk er vanuit dat de gastarbeiders juist dát waren – 'gasten', en dus tijdelijke verblijvers. Tot 1988 bestond er in België nauwelijks een migrantenbeleid. De reden voor het gebrek aan onderzoeksinitiatieven van vóór dit tijdstip vloeit daarom

*Drs. Jogchum Vrielink is werkzaam als assistent bij de afdeling Grondslagenonderzoek van het Recht van de Katholieke Universiteit Leuven en bij het Centrum Grondslagen van het Recht van de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius te Antwerpen (UFSIA)

vrij logisch voort uit een – voor Nederlanders opvallende – politieke desinteresse met betrekking tot etnische minderheidsgroepen. Er lijkt echter niet direct een indicatie te zijn van het feit dat er in die tijd sprake zou zijn geweest van enigerlei *taboe* met betrekking tot deze materie. Zo verwijst Liben in een studie uit 1963 ter verklaring van de criminaliteit van Italiaanse jongeren naar cultuurverschillen. En zelfs nog zo laat als 1988 wijzen Gijsels, Hobin & Boukhriss erop dat crimineel gedrag van etnische minderheden uit de tweede generatie veroorzaakt zou worden door het conflict tussen de cultuur die hen wordt bijgebracht via hun 'patriarchale' opvoeding en de waarden en tradities van de Westerse samenleving.

In 1988 veranderde deze situatie vrij drastisch. In dat jaar boekte het Vlaams Blok namelijk een vrij forse verkiezingswinst. In reactie hierop kwam toen veel beleid en (beleids- en wetenschappelijk) onderzoek van de grond – dus in een context van oppositie tegen een groeiende extreemrechtse invloed (cf. Hebberecht 1997), en een taboe was geboren. Jarenlang waren enkel de gangbare – inmiddels tamelijk 'politiek correcte' – invalshoeken van discriminatie en socio-economische achterstelling in België dominant.

Taboe-periode

In de periode die we kunnen aanduiden als de 'taboe-periode' wordt weliswaar veel onderzoek verricht naar migranten, bijvoorbeeld door het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid, maar de criminaliteitsproblematiek wordt zorgvuldig vermeden. Ruim een decennium lang gebeurt er in België eigenlijk weinig vernieuwends op het vlak van onderzoek naar de problematiek (cf. Hebberecht 1997). Academici snijden het onderwerp niet (direct) aan, en politiek is het onbespreekbaar. Het meest duidelijke voorbeeld hiervan neemt ons terug naar 1999. In dat jaar werd een voorstel gedaan voor onderzoek naar 'etnische herkomst en criminaliteit'. Dit betrof een studie die door de – in Nederland gepromoveerde en werkzame – criminologe Marion van San zou worden uitgevoerd, in opdracht van de Minister van Justitie, Marc Verwilghen. De minister achtte dergelijk onderzoek nodig om een preventiebeleid te informeren dat erop gericht is om de allochtone risicogroepen in de samenleving te helpen. Een vloedgolf van ontzetting overspoelde het Belgische politieke landschap. Nu, dit behoeft enige nuancering: het was niet zo dat iedereen afwijzend of twijfelachtig stond tegenover de plannen. Naast de steun van zijn eigen partij – de VLD (de liberalen) – kon Verwilghen zich 'verheugen' in het feit dat het Vlaams Blok razend enthousiast was over het voorgeno-

onderzoek... "Het is een van de eisen uit ons zeventigpunten plan" zo stelde Blok-kamerlid Filip de Man tevreden.¹ Deze rode lap suste – om het subtiel te zeggen – de overige politieke gemoederen niet bepaald. PS-senator² Philippe Moureaux werd bijvoorbeeld geciteerd in *De Standaard* als gezegd hebbende dat: "Verwilghen moet afstappen van dit rampzalige plan, dat kan worden gezien als een schending van het gelijkheidsbeginsel".³ Ook Pieter de Crem – kamerlid voor de christen-democratische CVP – vond dat Verwilghen met vuur speelde en de indruk wakte dat er een verband bestaat tussen allochtonen en criminaliteit.⁴ Maar niet alleen de politiek reageerde verontwaardigd op deze plannen. Opvallender nog waren de reacties uit de universitaire wereld. Vooral in de Franstalig-Belgische wereld werd er bijzonder scherp en omstandig gereageerd. Het boek van Brion, Rea, Schaut & Tixhon (2000), *Mon délit? Mon origine. Criminalité et criminalisation de l'immigration*, moet bijvoorbeeld in de woorden van schrijvers zelf gelezen worden als één grote kritiek op Verwilghen's voorstel: "écrit en réaction à la commande du Ministre de la Justice M. Verwilghen à Marion Van San, le livre désire opposer une analyse scientifique aux présupposés idéologiques liant l'immigration et la délinquance". Maar ook in Vlaanderen traden direct een aantal prominente wetenschappers – als een soort academisch *cordon sanitaire*⁵ – in de media om te verklaren dat dergelijk onderzoek gevaarlijk is en alleen het Vlaams Blok in de kaart speelt.⁶

Recente ontwikkelingen: het taboe doorbroken?

Verwilghen zette het onderzoek door, ondanks alle kritiek.⁷ Tot ruim twee jaar na de aanvang van de studie (dat één jaar in beslag zou nemen) bleef nieuws omtrent de resultaten en conclusies uit. Totdat – ongeveer vanaf oktober 2001 – Van San zelf aan de weg begint te timmeren. Zo stelt zij in een interview met het dagblad *De Morgen*: "Ik begrijp er niks van. Het rapport werd met veel toeters en bellen aangekondigd. Nu sterft het blijkbaar een stille dood. Ik heb sinds februari niets meer van het kabinet gehoord. Zonde van het geld, want hier in Nederland is het door de critici bijzonder goed ontvangen".⁸

Vanaf dat moment storten de media zich weer collectief op het onderwerp. Kranten en tijdschriften staan er vol van en ook in verscheidene televisieprogramma's wordt de zaak breed uitgemeten. Verwilghen – die in juni nog gezegd had dat rapport nog niet klaar was – wenst aanvankelijk niet te reageren op deze media-hype en weigert het onderzoek vrij te geven. Als hij in november toch in de media treedt dan geeft hij aan het rapport-Van San "teleurstellend" te vin-

den. "Kwantitatief is deze studie ondermaats", zo stelt Verwilghen het, waarmee hij blijkt te bedoelen dat er in de studie te weinig cijfermateriaal geboden wordt.⁹ Ook zouden de beleidsaanbevelingen te 'Nederlands' zijn en slecht vertaalbaar naar de Belgische context.

Voor het Blok vormde al dit getalm een uitgelezen gelegenheid om zelf met cijfers te komen van allochtone criminaliteit. Telefonisch hadden Filip Dewinter en (Vlaams Blok-voorzitter) Frank Vanhecke zagezegd data binnengekregen van een bron bij de Antwerpse politie. Zowel burgemeester Leona Detiège als hoofdcommissaris Luc Lamine ontkenden dat de 'Blok cijfers' bestonden. Dit "kan niet", zo stelde Lamine, "want wij noteren de etnische afkomst nooit."¹⁰

Dit 'welles-nietes-spelletje' vooral het uitlekken van het rapport naar de pers doen Verwilghen van gedachten veranderen, en hij geeft het rapport alsnog vrij.¹¹ De Vlaamse onderzoekster heeft dan echter al aangegeven dat zij absoluut geen zin meer heeft om haar rapport nog voor te stellen voor het parlement: "Het heeft geen zin, want Verwilghen heeft al verklaard dat het teleurstellend is".¹² De onderzoekster had de buik vol van alle intriges en tegenwerkingen die ze bij de totstandkoming en publicatie van de studie. Ondanks deze uitlatingen verschijnt zij – op aandringen van Fred Erdman (SP) – op 28 november alsnog voor de commissie Justitie van de Kamer om haar studie van commentaar te voorzien. "Als ik niet kom, kan ik daarna wekenlang proberen allerlei misvattingen uit de wereld te helpen", zo luidt haar verklaring.¹³

Tegen alle verwachtingen in verloopt het eigenlijke debat vrij rustig. Dit heeft alles te maken met de nuance en aanzienlijke zorgvuldigheid van de studie zelf. Van San krijgt alle gelegenheid de inhoud weer te geven van haar onderzoek. In het kort komen de resultaten van haar studie op het volgende neer. Uit het onderzoek blijkt dat 'de' allochtoon niet bestaat. Verder bestaan er weliswaar soms opvallende verschillen in crimineel gedrag tussen autochtonen en allochtonen, maar de diverse groepen allochtonen zijn hierbij zeker niet homogeen. Voorts zijn er binnen de allochtone groepen grote verschillen te zien tussen ouderen en jongeren, en tussen vrouwen en mannen. Voorts beschrijft de studie zogenaamde criminaliteitsprofielen. Voor verschillende groepen allochtonen bestaan verschillende van het 'gemiddelde' patroon afwijkende misdaadprofielen. De klassieke criminologische verklaringsmodellen die verwijzen naar sociaal-economische achterstelling, selectiviteit en discriminatie door het justitieel apparaat zijn weliswaar niet onbelangrijk, maar kunnen niet de volledi-

ge discrepantie tussen de verschillende categorieën verklaren. Tot slot blijkt – op basis van buurtonderzoek – dat niet in de eerste plaats de criminaliteit het grootste probleem is in achterstandswijken. Het gaat veeleer om een sfeer van wederzijds wantrouwen en verzielde relaties, enerzijds tussen de verschillende etnische groepen onderling, en anderzijds tussen etnische groepen en *street level professionals*, zoals de politie. Met name de negatieve beeldvorming rondom allochtonen dient aangepakt te worden.

Nagenoeg alle sprekers konden waardering opbrengen voor de studie. Ook de reacties die volgden uit de wetenschappelijke wereld waren over het algemeen op een enkele uitzondering na,¹⁴ redelijk positief. Ook van de gevreesde negatieve maatschappelijke consequenties is in feite geen sprake.¹⁵ Momenteel wordt er dan ook serieus gedacht aan en gesproken over vervolgonderzoek.¹⁶

Tot slot

Met al deze ontwikkelingen is nog niet gezegd dat de problematiek van criminaliteit van allochtonen in België inmiddels politiek neutraal zou zijn. Maar dat is in feite nergens het geval, ook niet in Nederland. Criminaliteitsonderzoek bij allochtonen is en blijft politiek en maatschappelijk uitermate gevoelig, zeker in België waar de hete adem van extreem rechts – immer 'bereid' om misbruik te maken van de resultaten – sterk wordt gevoeld. Ook moet er worden gewezen op de weerstand vanuit enkele zelforganisaties van de migrantengemeenschappen. De recente ontwikkelingen lijken er echter op te wijzen dat het starre taboe dat tot voor kort in België heerste met betrekking tot deze problematiek in belangrijke mate doorbroken is. Nog los van haar inhoudelijke bijdrage is dat alvast één van de belangrijke en wezenlijke merites van het 'rapport-Van San'. Het neemt (de ervaring van) het probleem in de samenleving serieus, in plaats van het te negeren of te ontkennen.

Noten

1. Het 'zeventigpunten plan' betreft een zeventigtal beleidsvoornemens die het Blok graag zou realiseren mocht het ooit aan de macht komen.
2. De PS is de (ieterwat meer conservatieve) Waalse tegenhanger van de toenmalige Vlaamse SP (huidige SPA), die in de Nederlandse PvdA bij benadering haar equivalent vindt.
3. 'Onderzoek allochtonen en criminaliteit "dubbeltzinnig"', De Standaard, 14 september 1999.
4. 'Verwilghen zet door met studie criminaliteit en allochtonen', De Standaard, 13 september 1999.
5. Het fenomeen cordon sanitaire heeft doorgaans betrekking op de wijze waarop de overige politieke partijen in het Vlaamse

- politieke landschap zich opstellen tegenover het Vlaams Blok – het is een politiek van exclusie. De wijze waarop bijvoorbeeld de Centrum Democraten in de Nederlandse politiek worden behandeld heeft hiervan veel weg.
6. Zie onder meer: 'Onderzoek in het labyrint', Knack 22 september 1999, 21-24.; Walgrave, L., 'allochtonen zijn geen aparte soort', De Standaard, 22 september 1999; Feys, J., 'etniciteit en criminaliteitsonderzoek. Enkele bedenkingen bij de mogelijkheid van onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit', *Panopticon*, 1999, 510-522; Broeck, T. van den, 'een pleidooi voor genuanceerd onderzoek enkele bedenkingen bij de reacties op het aangekondigde onderzoek over etnische afkomst en criminaliteit', *Panopticon*, 1999, 575-578.
7. 'Verwilghen zet door met studie criminaliteit en allochtonen', De Standaard, 13 september 1999.
8. 'Rapport allochtone criminaliteit op de lange baan', De Morgen, 27 oktober 2001.
9. 'Te weinig cijfers over allochtone criminaliteit', De Standaard, 7 november 2001.
10. 'Blok wil "etnische" criminaliteit bekendmaken', De Morgen, 13 november 2001.
11. 'Verwilghen geeft rapport Van San vrij', De Standaard, 13 november 2001.
12. 'Nee, ik ga niet meer naar het parlement', De Morgen, 12 november 2001.
13. 'Bespreking onderzoek Van San belooft vuurwerk', De Standaard, 28 november 2001.
14. Zie voor 'de enkele uitzondering' de reactie van Jef Verschuere in De Morgen van 12 december 2001.
15. Eigenlijk waren enkel vanuit de hoek van de migranten zelf de reacties gemengd. Zo reageerde met name de Arabisch-Europese Liga opvallend scherp. Zij eiste het ontslag van Verwilghen, aangezien hij "probeert vooroordelen met pseudowetenschappelijk onderzoek te bewijzen" (De Standaard, 3 december 2001). Het onderzoek zou ook volledig ontoereikend zijn, aldus voorzitter Dyab Abou Jahjah.
16. De afgeronde studie zou namelijk slechts het eerste van een drieluik vormen.

Referenties

- Bovenkerk, F. (te verschijnen)
'Essay over de oorzaken van allochtone misdaad'. In: Junger-Tas, J. & Bovenkerk, F. De oorzaken van criminaliteit onder etni-

sche minderheden: twee invalshoeken. NWO-rapport – te verschijnen als publicatie.

- Brion, F., Rea, A., Schaut, C., Tixhon, A. (coord.) (2000)
Mon délit? Mon origine. Criminalité et criminalisation de l'immigration. Bruxelles: Ed. De Boeck-Université.
- Broeck, T. van den (1999)
'Een pleidooi voor genuanceerd onderzoek. Enkele bedenkingen bij de reacties op het aangekondigde onderzoek over etnische afkomst en criminaliteit'. *Panopticon*. 575-578.
- Feys, J. (1999)
'Etniciteit en criminaliteitsonderzoek. Enkele bedenkingen bij de mogelijkheid van onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit'. *Panopticon*. 510-522.
- Gijssels, H., Hobin, V. & Boukhriess, H. (1988)
De barbaren. Migranten en racisme in de Belgische politiek. Berchem: Education Prolétarienne / Proletarische opvoeding (EPO).
- Hebberecht, P. (1997)
'Minorities, Crime and Criminal Justice in Belgium'. In: Haen Marshal, I. (ed.). *Minorities, Migrants and Crime*. Thousand Oaks: Sage. 151-174.
- Liben, G. (1963)
'Un reflect de la criminalité italienne dans la région de Liège'. *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*. 44. 205-246.
- Moor, F. de (1999)
'Onderzoek in het labyrint'. *KNACK*, 22 september 1999. 21-24.
- San, M. van (1998)
Stelen en Steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongen in Nederland. Amsterdam: Het Spinhuis.
- San, M. van & Leerkes, A. (2001)
Criminaliteit en criminalisering. Allochtone jongeren in België. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Celebrating its 10th anniversary in 2002, the Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement (NSCR) organizes on September 2 and 3, 2002 an international conference on the cutting edge of criminology and criminal justice research. The latest trends in theory development will be discussed in conjunction with new directions for empirical research.

We invite all scholars in the field of criminology, criminal justice research, psychology and law, and related topics to attend our conference and participate in discussions.

For more information and registration, see www.nscr.nl or contact NSCR, Conference Secretariat, PO Box 792, 2300 AT Leiden, the Netherlands, E-mail: conferenceX@nscr.nl